

Daniel Żychliński, Milena Teska

Die Keramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in der Provinz Wielkopolska (Großpolen) im Kontext der großflächigen Rettungsgrabungen

Ceramika kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce w aspekcie szerokopłaszczyznowych ratowniczych badań archeologicznych

Zusammenfassung

Die Anzahl der in die jüngere vorrömische Eisenzeit datierten Siedlungsfundstellen der Przeworsk-Kultur, die bei den großflächigen Rettungsgrabungen in Wielkopolska (Autobahn A2, Gasleitungen Wolsztyn-Kościan u. Gustorzyn-Odolanów sowie die Schnellstraße S5) entdeckt worden sind, ist bescheiden. Anhand der Analyse des geborgenen keramischen Materials sind vier Basistypen von Gefäßen ausgesondert worden. Hinsichtlich der Technologie wurde festgestellt, dass die untersuchten Gefäße vor allem dem Spektrum der Gebrauchskeramik zuzuschreiben sind. Es ist festzuhalten, dass die Besiedlung durch die Bevölkerung der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Wielkopolska sehr dünn war. Die älteste Stufe (A1) ist in den hier behandelten Fundkomplexen nicht vertreten.

Keywords: Przeworsk-Kultur; jüngere vorrömische Eisenzeit; Wielkopolska; Keramik; großflächige Rettungsgrabungen.

Podsumowanie

Lista stanowisk osadowych kultury przeworskiej datowanych na młodszy okres przedrzymski, odkrytych w trakcie realizacji w Wielkopolsce tzw. „wielkich inwestycji” (autostrada A2, droga ekspresowa S5, gazociągi Wolsztyn-Kościan i Gustorzyn-Odolanów), jest skromna. Analiza materiałów ceramicznych pozyskanych w trakcie tych badań pozwala na wydzielenie 4 podstawowych typów naczyń. Na płaszczyźnie technologii stwierdzono, że należały one przede wszystkim do grupy ceramiki tzw. użytkowej/,kuchennej. Bazując na zaprezentowanych tu materiałach można stwierdzić, że osadnictwo ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim w Wielkopolsce było bardzo nieliczne; nie można też uchwycić tu najwcześniejszego stadium, fazy A1.

Keywords: Kultura przeworska; młodszy okres przedrzymski; Wielkopolska; ceramika; badania ratownicze na wielkich inwestycjach.

1 Einführung

Die Anzahl der in die jüngere vorrömische Eisenzeit datierenden Siedlungsfundstellen der Przeworsk-Kultur, die bei den großflächigen Rettungsgrabungen in Wielkopolska entdeckt worden sind, ist bescheiden (Abb. 1) und beschränkt sich auf Funde, die beim Bau der Autobahn A2 sowie der zwei lokalen Gasleitungen auf den Strecken Wolsztyn-Kościan und Gustorzyn-Odolanów zutage kamen. Einbezogen wurden auch Informationen aus den unpublizierten Untersuchungen der Schnellstraße S5, genauer gesagt der Fundstellen in Trzek und Iwno, jeweils Kr. Poznań.

Monographisch ist Fundmaterial aus nur zwei Siedlungen in Poznań-Nowe Miasto vorgelegt (Taf. 1. 1–9), die ein neues Licht auf das Verhältnis der Jastorf-Kultur und der Przeworsk-Kultur werfen. Sie bedürfen jedoch weiterer Studien und Interpretationen. Dies betrifft auch die Fundstelle in Otorowo 66, Kr. Szamotuły, die beim Bau der sog. Jamal-Pipeline untersucht wurde, wo man im überwiegend Jastorf-ähnlichen keramischen Fundstoff einige Elemente der Przeworsk-Kultur entdeckte.¹

2 Lage der Fundstellen

Die Analyse umfasste 15 Siedlungen der Przeworsk-Kultur. Es war festzustellen, dass die Bevorzugung bestimmter Geländeformen durch die Przeworsk-Bevölkerung den üblichen Präferenzen in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit entspricht. Man zog Stellen an den Flüssen vor, da das Wasser für alle Formen der Lebensaktivität notwendig war. Die Siedlungen wurden außerhalb des direkten Einflusses der Flüsse gegründet, auf höher gelegenen Terrassen und Bodenerhebungen. Nur in Daniszew lag die Siedlung auf einer Hafterrasse, allerdings auf einer Erhebung, die nicht überflutet wurde. Die Przeworsk-Bevölkerung bevorzugte als Siedlungsplätze kleine Anhöhen und Landzungen in Flusstälern, besonders an den Stellen, wo sie sich mit Bodenerhebungen verbanden. Die Orientierung bezüglich der Himmelsrichtung scheint dabei ohne größere Bedeutung gewesen zu sein.

1 Wstęp

Lista osadowych stanowisk ludności kultury przeworskiej datowanych na młodszy okres przedrzymski, odkrytych przy realizacji w Wielkopolsce tzw. „wielkich inwestycji”, jest skromna (ryc. 1). W niniejszej prezentacji wykorzystano przede wszystkim materiały analizowane i opracowywane przez autorów tekstu, a pozyskane w ramach kampanii badawczych poprzedzających budowę autostrady A2 oraz 2 lokalnych gazociągów relacji Wolsztyn-Kościan oraz Gustorzyn-Odolanów. Włączono tu także informacje pochodzące z niepublikowanych opracowań drogi ekspresowej S5 – stanowiska w Trzeku, pow. poznański oraz Iwnie, pow. poznański.

W formie monografii dostępne są jedynie materiały odkryte na 2 osiedlach z Poznania-Nowego Miasta (tabl. 1. 1–9), które prezentują nową jakość relacji o charakterze jastorfsko-przeworskim i wymagają dalszych studiów oraz interpretacji. Podobnie wygląda sytuacja w odniesieniu do stanowiska w Otorowie, pow. Szamotuły, stan. 66 badanego w ramach budowy gazociągu Jamalskiego, gdzie odkryto jedynie elementy przeworskie, czytelne w zbiorze ceramiki o stylistyce jastorfskiej.¹

2 Osiedla – lokalizacja

Analiza położenia przeprowadzona dla 15 osad ludności kultury przeworskiej pozwoliła ustalić, że upodobania lokalizacyjne badanych populacji nie odbiegały od ogólnych preferencji rejestrowanych w pradziejach. Należy tu wskazać na wodę płynącą, która była niezbędna dla wszystkich form aktywności życiowej. Z drugiej strony osiedla były sytuowane poza zasięgiem jej bezpośredniego oddziaływania, już na wyższych terasach i wysoczyznach. Jedynie w Daniszewie osada była zlokalizowana na terasie dennej, jednak na wyniesieniu, które nie ulegało zalewaniu. Niewielkie wyniesienia oraz cyple w dolinach rzecznych, zwłaszcza ich partie łączące się z wysoczyznami, były najbardziej atrakcyjne dla ludności przeworskiej. Natomiast ekspozycja tych form wobec kierunków geograficznych nie wydawała się odgrywać większej roli.

¹ Żychliński 2004; Dzieduszycki u. a. 2013, 146–157.

¹ Żychliński 2004; Dzieduszycki i in. 2013, 146–157.

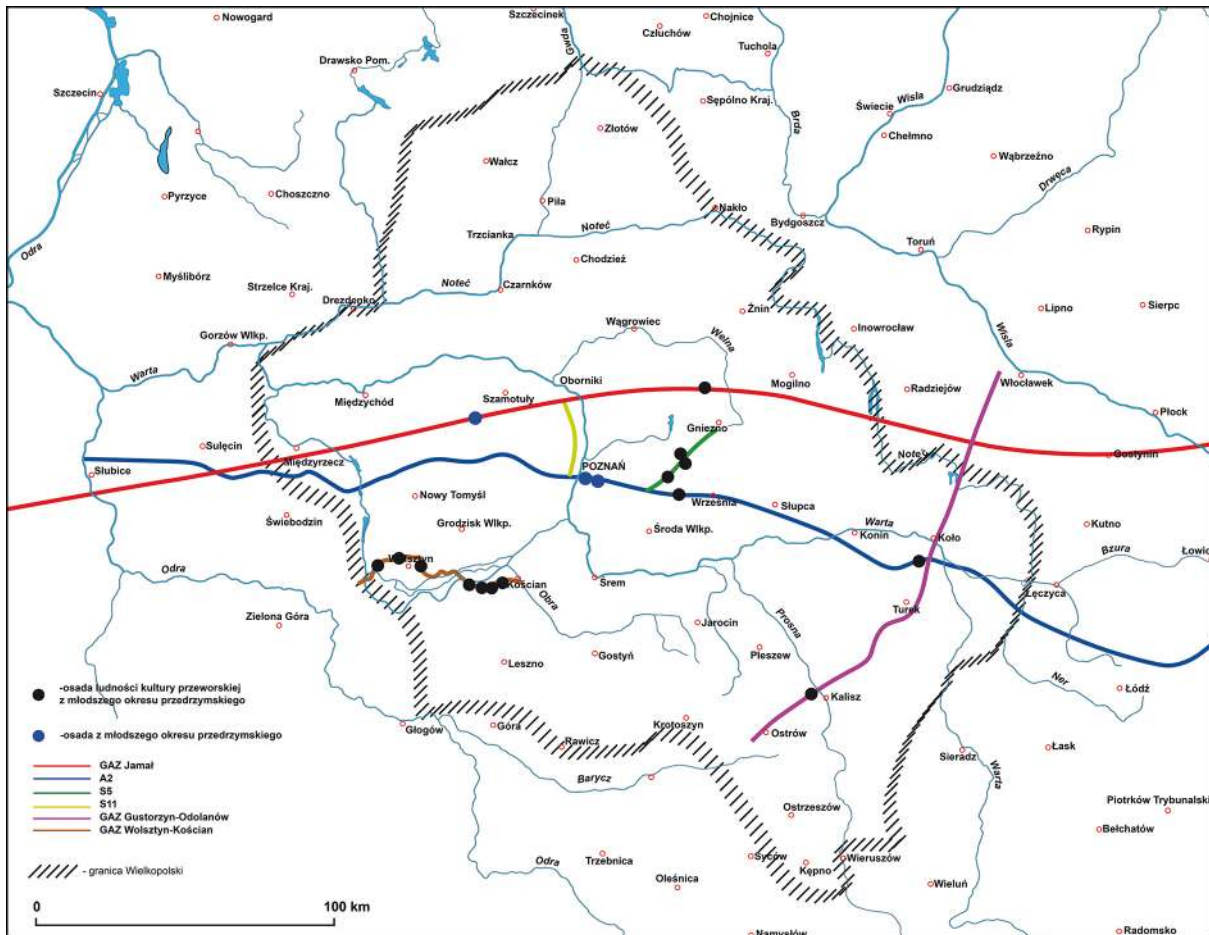

Abb. 1 Der Verlauf der großflächigen Rettungsgrabungen durch das Gebiet von Wielkopolska: Autobahn A2, Schnellstraße S5, Schnellstraße S11, Erdgaspipeline Jamal-Europa, Gasleitung Wolsztyn-Kościan, Gasleitung Gustorzyn-Odolanów mit den Fundstellen der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 1 Przebieg omawianych inwestycji przez teren Wielkopolski: autostrada A2, droga ekspresowa S5, droga ekspresowa S11, gazociąg Jamalski, gazociąg Wolsztyn-Kościan, gazociąg Gustorzyn-Odolanów z zaznaczonymi stanowiskami kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego.

3 Die Keramik

Die Analyse der Gefäßkeramik war nur im Fall von Materialien aus sechs Siedlungen möglich: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 u. 23 sowie Kalisz-Dobrzec 3N. Bei einigen Fundstellen (z. B. Iwno 6–7) fehlt es an zugänglichen Informationen, bei anderen war die Zahl der Fundkomplexe dermaßen gering, dass sie in statistischer Hinsicht irrelevant waren (z.B. Białcz Stary 11 u. 14). Die Analyse des Fundstoffs von Gustorzyn-Odolanów steht bisher aus, da die Grabungen an dieser Gasleitung noch im Gang sind. Nicht möglich ist also die Darstellung von Schlussfolgerungen hinsichtlich der Technologie, man präsentiert daher lediglich eine Auswahl der Gefäßformen.

3 Ceramika

Analizę ceramiki naczyniowej można było przeprowadzić jedynie dla materiałów pozyskanych na 6 osadach: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 i Brońsko 23 oraz Kalisz-Dobrzec 3N. Sytuacja taka była spowodowana brakiem dostępu do informacji (np. Iwno 6–7) lub też liczebność zespołów była tak niewielka, że uzyskane wyniki nie spełniały kryteriów statystycznej poprawności (np. Białcz Stary 11 i 14). W przypadku materiałów pochodzących z badań przy budowie gazociągu relacji Gustorzyn – Odolanów analiz ceramiki jeszcze nie przeprowadzono, gdyż badania terenowe ciągle trwają. Nie można było zatem zademonstrować wniosków dotyczących technologii, lecz przedstawiono wybór form naczyń.

4 Die Morphologie

Die Gliederung des Materials folgt einer einfachen typologischen Einteilung, die folgende Gefäßformen berücksichtigt: Töpfe, Becher, Schalen und umgekehrt birnenförmige Gefäße. Da die Keramik, die bei den Ausgrabungen gewonnen und in der Arbeit genutzt wurde, an mehreren weit auseinanderliegenden Orten gelagert wird, konnte die makromorphologische und stilistische Analyse nur anhand der Gefäße von vier Fundstellen erfolgen.

4.1 Daniszew, Fdst. 21

Im örtlichen Fundstoff tauchen lediglich drei Gefäßformen auf: Töpfe, Becher und Schalen. Die am häufigsten vertretene Gruppe sind die Töpfe, insbesondere Exemplare mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 1. 1, 3, 6). Viel seltener stößt man auf Becher (Taf. 1. 13; 2. 1, 3, 4) und Schalen (Taf. 2. 14–16).

Eine Verzierung weisen nur 1,43 % der entdeckten Keramikfragmente auf. Zu erwähnen sind hier umlaufende Ritzmuster (Taf. 1. 12), senkrechte Kammstriche (Taf. 3. 6), Kerben- bzw. Nagelabdrücke an den Rändern (Taf. 4. 2) sowie komplizierte Mäanderbänder (Taf. 1. 7; 2. 2).

Das Formengut wurde in die Wende von der älteren zur jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert. Einige Formen weisen Affinitäten zum Jastorf-Kreis auf, besonders zu den Funden aus den Siedlungen vom Typ Poznań-Nowe Miasto. Die kulturelle Zuordnung der behandelten Fundstelle und die Frage, ob es sich hier um frühe Przeworsk-Kultur handelt, ist somit kaum zu beantworten.

4.2 Kiełpiny, Fst. 28

In dem keramischen Material aus dieser Siedlung, die ca. 200 km westlich von der oben beschriebenen liegt, ist vor allem die Anwesenheit von Töpfen zu verzeichnen; daneben gibt es eine kleine Anzahl von Schalen. Den stärksten Prozentanteil weisen die bauchigen Töpfe mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 5. 1–4, 6–7; 6. 1, 3; 7. 1–7) auf; vereinzelt kommen auch Töpfe mit nach innen gebogenen Mündungen (Taf. 5. 5) und schalenförmige Gefäße (Taf. 8. 4) vor.

4 Morfologia

Dla potrzeb prezentacji materiału pod względem makromorfologicznym, posłużono się prostym podziałem typologicznym, uwzględniającym następujące formy naczyń: garnki, kubki, misy oraz naczynia odwrótnie gruszkowate. Niestety, z uwagi na znaczne rozdrobnienie zbiorów ceramiki pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych i wykorzystywanych w pracy, analizom makromorfologicznej i stylistycznej można było poddać naczynia pochodzące jedynie z 4 stanowisk.

4.1 Daniszew, stan. 21

W materiałach pochodzących z tego stanowiska wydzielono tylko 3 kategorie form. Były to garnki, kubki i misy. Najliczniej reprezentowaną grupą naczyń były garnki, szczególnie egzemplarze o wylewach wychylonych na zewnątrz (tabl. 1. 1, 3, 6). Następnie, już zdecydowanie rzadziej, natrafiano na kubki (tabl. 1. 13; 2. 1, 3, 4) oraz na wykazujące bardzo zbliżoną frekwencję misy (tabl. 2. 14–16).

Zdobienie naczyń stwierdzono jedynie w odniesieniu do 1,43 % całego zbioru odkrytych fragmentów ceramiki. Był to ornament ryty w postaci dookołnych żłobków (tabl. 1. 12), wykonanych grzebykiem układów pionowych (tabl. 3. 6), nacinania brzegów wylewów (tabl. 4. 2), czy też bardziej skomplikowany meander (tabl. 1. 7; 2. 2).

Chronologię opisanego zbioru określono na przełomie starszego i młodszego okresu przedrzymskiego. Dopatrzone tu również cech należących do inwentarza ceramicznego kultury jastorfskiej, zwłaszcza w kontekście materiału ceramicznego pochodzącego z osad typu Poznań-Nowe Miasto. Z uwagi na powyższe, brak jest tutaj całkowitej jasności co do faktycznej przynależności tego zespołu do „wczesnej” kultury przeworskiej.

4.2 Kiełpiny, stan. 28

W zbiorze ceramiki pochodzącej z osady odnotowano przede wszystkim obecność garnków przy nieznacznym udziale mis. Na niniejszym stanowisku, oddalonym od wcześniej opisanego o blisko 200 km na zachód, garnki baniaste o wychylonych wylewach (tabl. 5. 1–4, 6–7; 6. 1, 3; 7. 1–7) stanowiły najliczniejszy zbiór form naczyń. Śladowo odnotowano obecność garnków o wylewach za-

Verziert sind nur 2,32 % der Gefäße. Das Musterpektrum beschränkt sich auf geritzte, waagerechte bzw. senkrechte, einzelne oder in Gruppen auftretende Linien (Taf. 8. 6). Der Fundkomplex wurde auf das Ende der Stufe A₂ und in die Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert.

4.3 Jaromierz, Fst. 19

Während der Grabungen in Jaromierz entdeckte man eine beträchtliche Ansammlung Gefäßkeramik. Die größte Gruppe bilden hier bauchige Töpfe mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 9. 1–9). Eine kleinere Gruppe bilden die umgekehrt birnenförmigen Gefäße (Taf. 10. 3, 5–7). Die Schalen tauchen hingegen nur spärlich auf (Taf. 11. 4).

1,57 % der Gefäße ist mit geritzten oder mit plastischen Mustern verziert. Die erste Gruppe bilden zahlreiche Kombinationen von waagerechten und senkrechten Linien (Taf. 11. 5–9). Zur zweiten gehören Fingernagel- und Fingerabdrücke sowie Einschnitte an den Rändern der Mündungen (Taf. 11. 10–12).

Der Fundkomplex von Jaromierz wurde in die Stufe A₂ und A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert.

4.4 Kalisz-Dobrzec 3N

Die Grabungen an dieser Fundstelle, die während der Arbeiten an der Gasleitung Gustorzyn-Odolanów entdeckt worden ist, sind weiterhin im Gange. Das Fundmaterial wurde somit noch nicht gänzlich untersucht. Schon auf den ersten Blick weist aber der Fundstoff nahezu alle oben erwähnten Gefäßformen und -typen auf. Die größte Gruppe bilden, ähnlich wie in den hier besprochenen Siedlungen, die bauchigen Töpfe mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 12. 1–2, 5–7). Es gibt hier auch, obschon nur selten, Töpfe mit nach innen gebogenen Rändern (Taf. 12. 4) und eine geringe Zahl von Bechern (Taf. 12. 3), Schalen (Taf. 12. 11) und umgekehrt birnenförmigen Gefäßen (Taf. 12. 10). Die Aussagen zur Ornamentik sind wegen der noch laufenden Grabungen kaum verbindlich und noch mit zahlreichen Fragezeichen behaftet.

Als Resümee ist festzuhalten, dass das Formspektrum aus den behandelten Fundstellen in Wielkopolska ziemlich bescheiden ist und sich prinzipiell auf vier

chylonych do wewnątrz (tabl. 5. 5), a także naczyń w typie mis (tabl. 8. 4).

Zdobienie naczyń zarejestrowano na poziomie 2,32 % i we wszystkich przypadkach były to wykonane w technice rycia linie poziome lub pionowe w grupach lub pojedynczo (tabl. 8. 6). Zespół ten wydatowano na schyłek fazy A₂ i fazę A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.

4.3 Jaromierz, stan. 19

W trakcie badań w Jaromierzu odkryto pokaźny zbiór ceramiki naczyniowej, z którego wydzielono garnki baniaste o wychylonych na zewnątrz wylewach (tabl. 9. 1–9) stanowiące najliczniejszą kategorię form. W dalszej kolejności natrafiono na nieco tylko mniej liczne naczynia odwrotnie gruszkowate (tabl. 10. 3, 5–7). Natomiast misy były reprezentowane bardzo nielicznie (tabl. 11. 4). Zdobienie naczyń zarejestrowano na poziomie 1,57 % całości zbioru. Wystąpiły tu ornamenty ryte oraz plastyczne. Do grupy pierwszej zakwalifikowano liczne kombinacje linii poziomych i pionowych (tabl. 11. 5–9). Do drugiej należały odciski paznokciowe i palca na brzegach wylewów oraz nacięcia płaskiej krawędzi brzegu wylewu (tabl. 11. 10–12).

Zespół z Jaromierza wydatowano na fazy A₂ i A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.

4.4 Kalisz-Dobrzec 3N

Materiały pochodzące z tej osady nie zostały jeszcze w pełni zanalizowane, zwłaszcza pod względem technologicznym, gdyż prace ratownicze na gazociągu Gustorzyn-Odolanów trwają nadal. Pod względem morfologii analizowana ceramika jest jednak bardzo bogata, zarejestrowano tu wszystkie wcześniej wymienione typy naczyń. Podobnie, jak na omówionych wyżej osadach, także i tu najwyższą frekwencję wykazały garnki baniaste o wychylonych na zewnątrz wylewach (tabl. 12. 1–2, 5–7). Wystąpiły tu także, choć śladowo, garnki o wylewach zachylonych do wewnątrz (tabl. 12. 4). Natrafiono również na nieliczne serie kubków (tabl. 12. 3), mis (tabl. 12. 11) oraz naczyń odwrotnie gruszkowatych (tabl. 12. 10). W kwestii zdobień nie można jeszcze wypowiadać się wiążąco, gdyż nie wszystkie materiały ceramiczne z tego stanowiska zostały już kompleksowo zbadane, a w każdej chwili można spodziewać się nowych odkryć.

Grundtypen und ihre Varianten beschränkt. Am wichtigsten scheint die Beobachtung zu sein, dass im Fundstoff eindeutig die Töpfe, v. a. die bauchigen Formen mit nach außen gebogenen Rändern, überwiegen. Andere Keramikformen sind nur selten vertreten.

5 Die Technologie

Die Analyse des keramischen Materials aus den oben genannten Fundstellen lieferte die Grundlage für den Versuch, die technologischen Standards zu bestimmen, die der Keramik der Bevölkerung der jüngeren vorrömischen Eisenzeit, die das heutige Wielkopolska-Gebiet bewohnt hatte, eigen waren. Mangelhafte Informationen bezüglich einiger Fundstellen und die spärliche Anzahl der Fundkomplexe hatten zur Folge, dass bei der Analyse lediglich sechs Fundstellen berücksichtigt wurden: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 und Brońsko 23.

Die Gefäßscherben wurden zunächst anhand ihrer Wandungsstärke in drei technische Gruppen eingeteilt: I – bis 0,6 cm; II – von 0,6 bis 0,9 cm und III – mehr als 0,9 cm. Innerhalb dieser Gruppen wurde der Magerungszusatz in der Tonmasse untersucht. Um die Brennmethode zu bestimmen, wurden die Brüche an Gefäßen aus den untersuchten Keramiksammlungen durchgesehen. Es wird davon ausgegangen, dass die Farbe eines Bruchs das Ergebnis der ursprünglichen Brennmethode ist. Als Kriterium diente entsprechend die Einfarbigkeit bzw. Vielfarbigkeit der Brüche. Untersucht wurden auch die Art der Bearbeitung der Außen- und Innenflächen der Gefäße sowie ihre Farbe. Am Ende wurden die Ergebnisse zusammengestellt.

5.1 Technische Gruppen

Im Folgenden wurden drei technische Gruppen ausgesondert; ihre Prozentanteile zeigt das Diagramm 1 (Abb. 2). Im Fundstoff überwiegt klar die Gruppe II (50 % bis 60 % des ganzen Komplexes); im Alltag war sie wohl das Grundgeschirr der Bewohner der untersuchten Siedlungen. Die Gruppe I (Tischgeschirr), die von Gefäßen gebildet wird, welche bei besonderen Anlässen verwendet wurden, bildet knapp 10 % bis über 20 % der ganzen Sammlung. Der Anteil der Gefäße der Gruppe

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić, że spektrum form odkrywanych w trakcie prac ratowniczych na stanowiskach ludności przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce jest stosunkowo ubogie i ogranicza się w zasadzie do 4 podstawowych typów i ich wariantów. Najistotniejsza wydaje się obserwacja wskazująca na zdecydowaną przewagę garnków, zwłaszcza odmiany baniastej z wylewem wychylonym na zewnątrz. Frekwencja pozostałych form ceramicznych jest natomiast stosunkowo niska.

5 Technologia

Analiza materiałów ceramicznych, wykonana dla przywołanych tutaj stanowisk, stała się podstawą przy próbie określenia standardów technologicznych właściwych garncarstwu społeczności młodszego okresu przedrzymskiego, zasiedlających strefę współczesnej Wielkopolski. Niestety, przez wzgląd na braki w materiałach źródłowych, o których wspomniano wyżej, w tej części analizy wzięto pod uwagę jedynie 6 stanowisk: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 i Brońsko 23.

W pierwszej kolejności zbiory fragmentów naczyń zostały podzielone na grupy techniczne, co było uzależnione od grubości ich ścian: I – do 0,6 cm; II – od 0,6 do 0,9 cm i III – powyżej 0,9 cm. Tak podzielone zespoły zostały poddane obserwacji pod kątem domieszki dodanej do gliny w celu przygotowania masy ceramicznej. Oględziny przełamów naczyń pochodzących z analizowanych zbiorów ceramiki, stały się podstawą dla próby ustalenia sposobu ich wypału, wychodząc z założenia, iż jedno- bądź wielobarwność przełamu jest efektem warunków, w których wypał taki był prowadzony. W dalszej kolejności rozpatrywano sposób opracowania zewnętrznych i wewnętrznych powierzchni ścian naczyń, a następnie ich kolorystykę. Ostatni etap stanowiło zebranie uzyskanych wyników.

5.1 Grupy techniczne

W materiałach ceramicznych pochodzących ze wszystkich omawianych w tym miejscu osiedli wydzielono 3 grupy techniczne, których udziały procentowe prezentuje wykres 1 (ryc. 2). Każdorazowo najliczniejsza była grupa II, sytuując się pomiędzy 50 % a 60 % całego zespo-

Technical groups of pottery

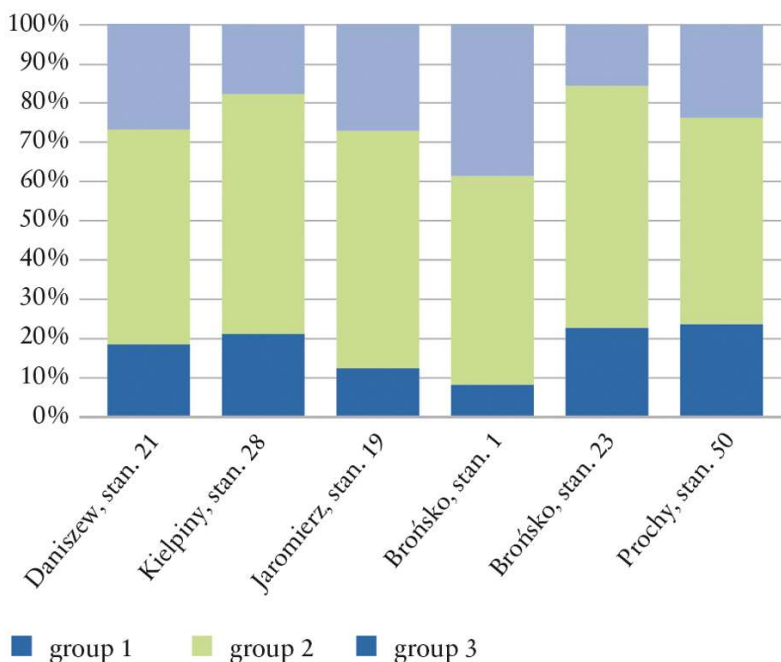

Abb. 2 Die Häufigkeit der technischen Gruppen der Keramik der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 2 Frekwencja grup technicznych w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

III, die entweder als Kochgefäße oder als Vorratsgefäße benutzt wurden, betrug 10 % bis knapp 40 %.

Im Durchschnitt bildeten die Scherben aus der Gruppe II etwa 60 % und die aus Gruppe I und III jeweils 20 %. Abweichungen, die im untersuchten Fundstoff festgestellt wurden, lassen sich auf die geringe Zahl der Keramik in manchen Fundkomplexen zurückführen (vgl. Brońsko, Fst. 1).

5.2 Der Magerungszusatz

In den hier untersuchten keramischen Materialien überwiegt feinkörniger Mineralgrus als Magerungszusatz (Abb. 3). Er kam zunächst bei dünnwandigen Gefäßen der Gruppe I und bei Gefäßen der Gruppe II zur Anwendung. Eine mittelkörnige Beimischung trat viel seltener auf, vor allem bei dickwandigen Gefäßformen und in geringerem Grade auch bei Gefäßen mit mittlerer Wandstärke. An manchen Fundstellen (Daniszew, Jaromierz) wurden in der Tonmasse der Gruppe III Spuren des grobkörnigen Gruses festgestellt. Man verzeichnete auch außergewöhnliche Situationen, z. B. in der Siedlung Brońsko 1, wo der Anteil der groben Fraktion sogar 15 % betrug. In Daniszew konnte die Verwendung organischer

lu. Stanowiła ona zapewne podstawową zastawę wykorzystywaną w życiu codziennym mieszkańców badanych osiedli. Grupa I, którą można utożsamiać z naczyniami stosowanymi na specjalne okazje, wykazywała zmienną liczebność od poniżej 10 % do przeszło 20 % udziału w całym zbiorze. Natomiast, naczynia grupy III wykorzystywane głównie do gotowania lub jako naczynia zasobowe, oscylowały w najszerszym przedziale od ponad 10 % do blisko 40 %.

Uśredniając przedstawione wartości można przyjąć, iż standardowo proporcje poszczególnych grup technicznych w zbiorze ceramiki z przeciętnej osady ludności przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego powinny kształtować się na poziomie około 60 % dla grupy II i po około 20 % dla I i III. Odchylenia, które zarejestrowano w analizowanym tu materiale mogą być spowodowane niewielką liczebnością niektórych zespołów (por. Brońsko, stan. 1).

5.2 Domieszka

W analizowanych tu materiałach ceramicznych można dostrzec ogromną przewagę stosowania do schudzenia (uszlachetnienia) gliny drobnoziarnistej domieszki mineralnej (ryc. 3) w postaci tłucznia. Domieszka tego ty-

Temper

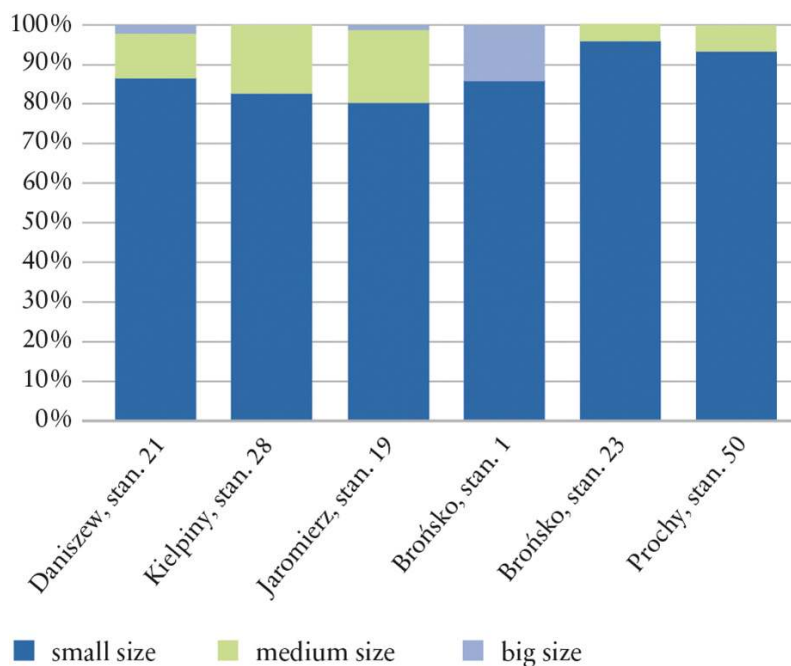

Abb. 3 Die Häufigkeit verschiedener Magerungszusätze in der Keramik der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 3 Frekwencja różnych rodzajów domieszki w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

Beimischung (Pflanzenhäcksel) beobachtet werden, dies war aber nur ein Einzelfall.

5.3 Die Brüche

Bei der Untersuchung der Brüche zeigten sich deutliche Unterschiede, was vermutlich mit den örtlichen Töpfertraditionen in den verschiedenen Siedlungen zusammenhing (Abb. 4). Die größte Gruppe bildet in der behandelten Sammlung die Keramik mit einfarbigem Bruch. Dieses Merkmal dominiert in den Materialien aus Kielpin 28 oder Prochów 50, also in der Keramik aus dem südlichen Wielkopolska. In Daniszew, im östlichen Wielkopolska, war hingegen eine geringere Häufigkeit einfarbiger und ein bedeutender Anteil an dreifarbigen Brüchen zu verzeichnen.

Beim Versuch, den Durchschnittswert dieses Merkmals für die Materialien der Przeworsk-Bevölkerung in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit festzustellen ist zu konstatieren, dass in solchen Fundkomplexen eine deutliche Überlegenheit der einfarbigen Brüche zu beobachten ist. Der Prozentsatz zweifarbiger Brüche ist ziemlich klein, die Häufigkeit der dreifarbigen Brüche ist noch geringer. Die letzteren sind zudem ausschließlich mit den Scherben der technischen Gruppe III assoziiert. Die

pu dominowała zdecydowanie w naczyniach cienko- i średniościennych (I i II grupa techniczna). Dodatek średnioziarnisty spotykany był znacznie rzadziej i to już w naczyniach średniościennych i przede wszystkim grubościennych. W ostatniej z grup (III) na niektórych stanowiskach (Daniszew, Jaromierz) odnotowywano śladowo obecność tłucznia gruboziarnistego w masie ceramicznej. Rejestrowano też sytuacje wyjątkowe, jak w przypadku osady w Brońsku 1, gdzie ta frakcja plasowała się na poziomie aż 15 %. Ponadto w Daniszewie natrafiono na ślady użycia domieszki organicznej w postaci siewki roślinnej, którego to zabiegu nie odnotowano nigdzie indziej.

5.3 Przełam

Przedstawiana w tym miejscu cecha (ryc. 4) była silnie zróżnicowana, na co wpływ miała lokalna tradycja garnarska, żywa na poszczególnych osadach. Najliczniejsza frakcję tworzy w omawianym zbiorze ceramika o przełamach jednobarwnych. Obecność dominacji tej cechy możemy stwierdzić w odniesieniu do materiałów z Kielpin 28, czy Prochów 50, a więc stanowisk znajdujących się już w strefie południowej Wielkopolski. Natomiast w Daniszewie, zlokalizowanym we wschodniej Wielko-

Fracture

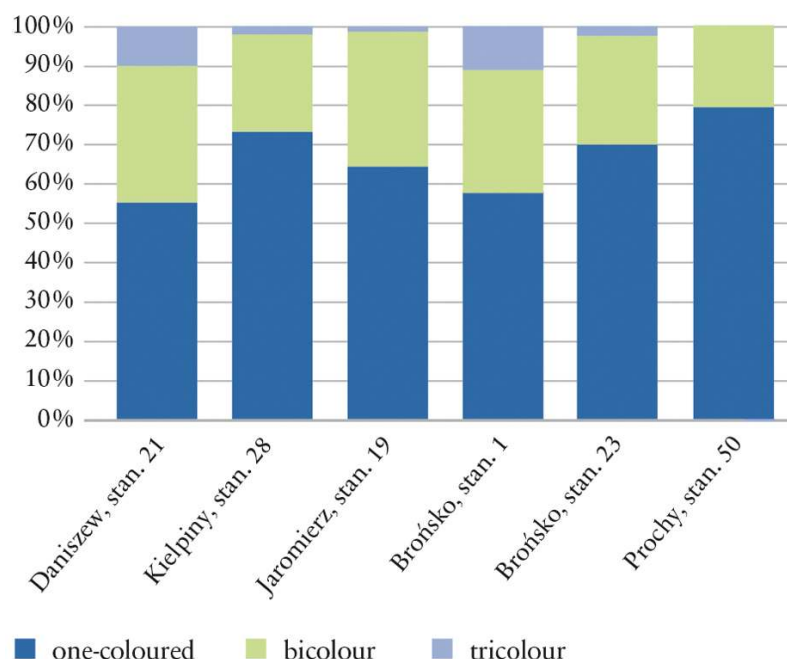

Abb. 4 Die Häufigkeit verschiedener Brüche in der Keramik der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 4 Frekwencja różnych rodzajów przełamów w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

Aussagekraft dieser Überlegungen ist unterliegt jedoch gewissen lokalen Abweichungen.

5.4 Äußere und innere Oberflächenstruktur

Die Informationen zu diesem Merkmal standen im Fall der hier behandelten Fundstellen nicht immer zur Verfügung. Besonders gilt das für die Beschreibungen zur Ausführung der Gefäßinnenseiten. Es ist dennoch wohl anzunehmen, dass sie überwiegend rau und dass der Anteil der Glättung eher gering war.

Die Häufigkeit der rauen Oberfläche (Abb. 5) ist sehr differenziert. An der Fundstelle in Daniszew stellte man ein Überwiegen gerauter Oberflächen neben einem ebenfalls hohen Anteil der geglätteten Oberflächen fest. In Brońsko 23 (fast 150 km westlich von Daniszew) sahen die Proportionen mit einer ausgeprägten Dominanz der rauen Oberflächen wiederum gänzlich anders aus. Als differenzierender Faktor ist die örtliche Töpfertradition zu vermuten.

5.5 Die Farbe der Außen- und Innenfläche

Als letztes Element der Technologie wird hier die Farbe der Außenfläche der Gefäße besprochen. Die Au-

polsce, odnotowano niższą frekwencję przełamów jednobarwnych, przy znaczącym udziale egzemplarzy naczyń o przełamie trójbarwnym.

Podejmując próbę ustalenia charakterystycznego poziomu tej cechy dla materiałów ludności przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim należy skonstatować, iż w zespołach takich powinna być wyraźnie dostrzegalna przewaga przełamów jednobarwnych, przy niewielkim procencie dwubarwnych i śladowym występowaniu trójbarwnych, dodatkowo zarezerwowanych wyłącznie dla naczyń z grupy technicznej III. Oczywiście należy także zakładać istnienie pewnych lokalnych odchylen tej cechy.

5.4 Faktura zewnętrzna i wewnętrzna

W przypadku tej cechy nie zawsze, nawet w odniesieniu do wydzielonych tu stanowisk, były dostępne informacje, zwłaszcza przy opisie wykończenia wnętrza naczyń. Wydaje się jednak, że dominowała tu powierzchnia szorstka, natomiast gładzenie miało tylko niewielki udział.

Także i w przypadku faktury zewnętrznej wyraźnie dostrzegalne było silne zróżnicowanie frekwencji faktury szorstkiej (ryc. 5). Na stanowisku w Daniszewie

Texture

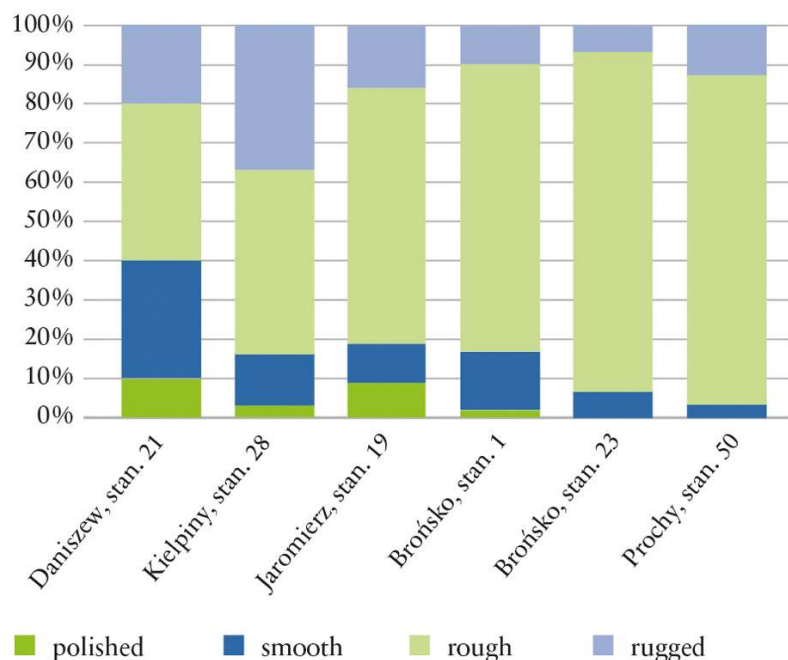

Abb. 5 Die Häufigkeit verschiedener Oberflächenstrukturen der Gefäße der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 5 Frekwencja różnych rodzajów faktur naczyń w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

ßenfläche wird durch 4 Grundfarben gekennzeichnet: Schwarz, Grau, Braun und Ziegelrot (Abb. 6). Bei der Betrachtung des Diagramms ist festzustellen, dass an allen Fundstellen die braune Farbe dominierte, allerdings in zwei Varianten: hellbraun und dunkelbraun. In den einzelnen Siedlungen betrug ihr Anteil von knapp 50 % bis nahezu 90 %. Viel seltener waren graue Gefäße anzutreffen, auch wenn ihre Häufigkeit in manchen Siedlungen bedeutend war (vgl. Brońsko 1, Prochy 50). Die sonstigen Farben traten nur selten (Schwarz) oder vereinzelt (Ziegelrot) auf.

In Bezug auf die meisten Siedlungsfundstellen fehlen nähere Daten über die Innenflächen der Gefäße. Man kann lediglich die Dominanz der grauen Farbe feststellen. Seltener war die braune Farbe, nur punktuell trat die schwarze Farbe auf.

Es scheint, dass die Farbe technologisch kaum von Belang war, da es eine große Zahl von Faktoren gibt, die auf sie einen Einfluss ausüben können. Zu verweisen sei hier auf chemische Tonzusammensetzung bzw. auf Art und Weise der Aufstellung der Gefäße beim Brennen, im Ofen oder im Herd.

Fast man die Überlegungen über die Technologie zusammen, die den Töpfern der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Wielkopolska zu-

stwierdzono dominację szorstkości, ale przy wysokim udziale gładzenia, natomiast w Brońsku 23 oddalonym o blisko 150 kilometrów na zachód, proporcja ta wyglądała diametralnie odmiennie, a dominacja powierzchni szorstkich była wręcz miażdżąca. Ponownie, tak jak w przypadku omawianych wyżej przełomów, tak i tu można domniemywać istnienie czynnika różnicującego, którym była najpewniej miejscowa tradycja garncarska.

5.5 Barwa powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej

Jako ostatni z elementów technologii scharakteryzowana zostanie barwa powierzchni zewnętrznej naczyń. Kolorystyka zewnętrzna zamykała się w 4 podstawowych barwach – czerni, szarości, brunatności i barwie ceglastej (ryc. 6). Obserwacja wykresu pozwala stwierdzić, iż bez względu na lokalizację w omawianym zakresie dominowała barwa brunatna – w dwóch odmianach – jasnej i ciemnej, oscylując na poszczególnych osiedlach od blisko 50 % do blisko 90 %. Znacznie rzadziej spotykane były naczynia szare, choć na niektórych osadach osiągały znaczącą frekwencję (por. Brońsko 1, Prochy 50). Natomiast pozostałe kolory reprezentowane były rzadko, tak jak czerń lub sporadycznie – barwa ceglasta.

Colour

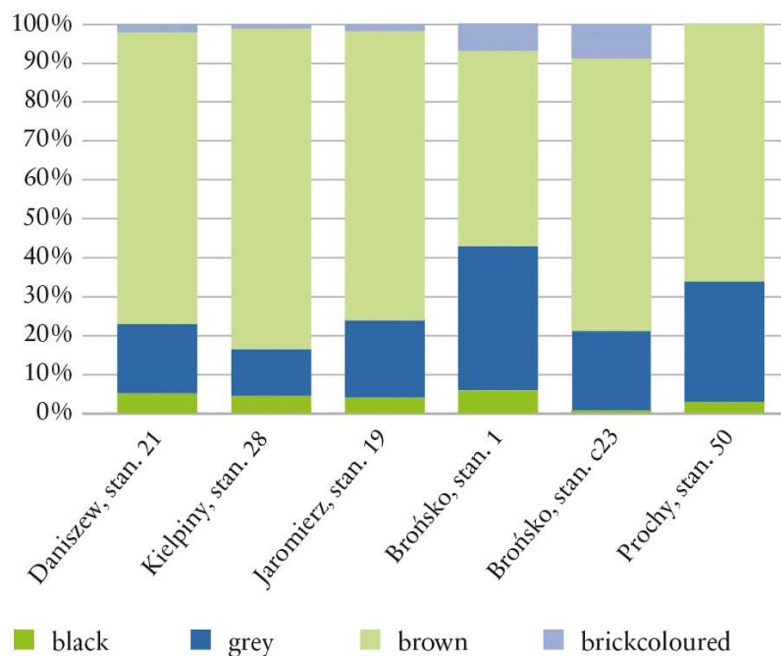

Abb. 6 Die Häufigkeit verschiedener Oberflächenfarben der Gefäße der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 6 Frekwencja różnych barw powierzchni naczyń w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

gänglich war, kann man annehmen, dass es Standard war, Gefäße mit hohem Gebrauchswert herzustellen. Dabei berücksichtigte man auch das ästhetische Aussehen, was man aber aus der heutigen Sicht nicht angemessen beurteilen kann. Es dominierten eindeutig Behälter, deren Wandstärke 0,7 bis 0,9 cm betrug. Sie gehörten also zur II. technischen Gruppe. Bei ihrer Herstellung benutzte man als Magerungszusatz der Tonmasse den feinkörnigen Mineralgrus. Beim Brennen der Gefäße herrschten sehr gute thermische Bedingungen (einfarbiger Bruch). Diese Formen besaßen in der Regel beiderseitig raue Wände. Ihre Farbe war meist braun, seltener grau.

6 Zusammenfassung

Die hier behandelten Fragestellungen sind vom wissenschaftlichen Standpunkt außergewöhnlich interessant. Die Großvorhaben (siehe Abb. 1) verliefen kreuz und quer über Wielkopolska, ohne dass das archäologische Wissen darauf einen Einfluss hatte. Die Ergebnisse der Rettungsgrabungen entsprechen daher statistisch dem wirklichen Sachstand und spiegeln die vorgeschichtliche Besiedlung in Wielkopolska wider. In Anbetracht

W odniesieniu do wnętrz naczyń brak jest bliższych danych dla większości stanowisk. Można jedynie stwierdzić, że dominantą była tu barwa szara, przewyższająca frekwencją brunatną i znacznie rzadziej występującą czarną.

Wydaje się jednak, że kolorystyka nie jest zbyt istotnym wyróżnikiem technologicznym, gdyż istnieje znaczna liczba czynników mogący na nią wpływać, poczynając od składu chemicznego gliny odmiennego na każdym złożu, po gęstość ułożenia naczyń w piecu lub palenisku w trakcie wypału.

Zamykając rozważania dotyczące technologii dostępnej garncarzom w kulturze przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim w Wielkopolsce można przyjąć, iż standardem było wytwarzanie naczyń o wysokich walorach użytkowych, nie pozbawionych jednak estetycznego wyglądu, choć trudno przekładać dzisiejsze odniesienie na relacje z przeszłości. Znacząco dominowała tu ceramika o grubości ścian pomiędzy 0,7 a 0,9 cm, a więc należąca do II grupy technicznej, do wykonania której posługiwano się gliną schudzoną domieszką drobnoziarnistego tłucznia mineralnego i którą wypalano w bardzo dobrych warunkach termicznych (jednobarwny przełom). Formy te z reguły posiadały obustron-

dieser Voraussetzungen ist festzustellen, dass das Besiedlungsnetz der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Wielkopolska sehr dünn war. In dem hier präsentierten Material ist die älteste Stufe (A_1) überhaupt nicht vertreten.

Die hier dargestellte Situation war in räumlicher Hinsicht sehr klar. Im nördlichen Wielkopolska lassen sich keine Siedlungen der Przeworsk-Bevölkerung festmachen, die in die Stufe A_1 zu datieren wären. Vereinzelt Siedlungen gab es in jener Zeit im südlichen und südwestlichen Teil der Region. In der Literatur wird darauf hingewiesen,² dass die Entstehungszone der Przeworsk-Kultur sich in der direkten Nachbarschaft der oben erwähnten Gebiete befand, also vor allem in Niederschlesien. Aus dieser (südlichen) Richtung erfolgte allmählich die Verbreitung ihrer materiellen Kultur nach Norden hin. Diese Verbreitung dehnt sich bis in die Gebiete von Wielkopolska aus, wo die Interpretation des Fundmaterials eine Veränderung der zivilisatorischen Verhaltensmuster nahelegt, in deren Zuge die Jastorf-Besiedlung durch die der Przeworsk-Bevölkerung ersetzt wurde. Der Prozess endete endgültig am Anfang der nächsten Stufe (A_3). In dieser Zeit registrierte man in Wielkopolska keine Spuren der für die Jastorf-Zone typischen Elemente.³ Die in unserem Beitrag gemachten Beobachtungen bestätigen auf besondere Weise die Situation im Fundstellenkomplex in Poznań-Nowe Miasto (eigentlich Poznań-Krzesiny 30 und 33 und Poznań-Spławie 4). In dem dort registrierten keramischen Material lassen sich für die jüngere vorrömische Eisenzeit zwei stilistische Horizonte aussondern – der eine knüpft an Muster an, die dem Jastorf-Kreis eigen sind, und der andere ist für das Siedlungsmaterial der Przeworsk-Kultur typisch. Das Material mit Merkmalen, die an die nordwestlichen (Jastorfer) Muster anknüpfen, korreliert mit der Stufe A_1 – A_2 , das Material, das wir mit der Przeworsker Besiedlungsstufe in Verbindung setzen können, korrespondiert wiederum mit der Stufe A_2 , insbesondere aber A_3 dieser Kultur. Die von den Verfassern einschlägiger Beiträge vorausgesetzte (kulturelle? stilistische? auf die Populationen bezogene?) Zweistufigkeit⁴ der oben genannten Fundstellen spiegelt im Mikromaß-

nie szorstkie ścianki o barwie najczęściej brunatnej lub rzadziej szarej.

6 Podsumowanie

Zagadnienie, które zostało omówione w niniejszym przyczynku jest niezwykle interesujące z badawczego punktu widzenia. Zaprezentowane tu „wielkie inwestycje” przecinały Wielkopolskę (por. ryc. 1) tak w układzie równoleżnikowym, jak i południkowym. Ich przebieg był podyktowany potrzebami inwestycji, inicjowanymi niezależnie od wiedzy archeologicznej. W związku z tym wyniki archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych na tych inwestycjach stanowią statystycznie istotny wybór odpowiadający faktycznemu stanowi rzeczy, a więc nasyceniu Wielkopolski osadnictwem ludności kultur pradziejowych. Biorąc pod uwagę powyższe założenia należy stwierdzić, iż osadnictwo ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim w Wielkopolsce było bardzo nieliczne, a w najwcześniejszy stadium (fazie A_1) w ogóle nie jest reprezentowane w przedstawianym tu materiale źródłowym.

W ujęciu przestrzennym przedstawiona sytuacja kształtowała się bardzo jasno. Na terenach północnej Wielkopolski nie rejestruje się osiedli ludności przeworskiej datowanych na stadium A_1 . Nieliczne funkcjonują wówczas w części południowej i południowo-zachodniej tego regionu. W literaturze wskazuje się,² że właśnie na terenach bezpośrednio sąsiadujących z wyżej wymienionymi, a więc przede wszystkim na Dolnym Śląsku, należy zakładać istnienie genetycznej strefy kultury przeworskiej. Z tego też kierunku (z południa) następowało stopniowe rozprzestrzenianie się jej substratu kulturowego na północ, w tym na obszary wielkopolskie, gdzie od początków fazy A_2 obserwujemy zmianę wzorców zachowań cywilizacyjnych z właściwych kręgowi jastorfskiemu na model przeworski. Proces ten w pełni zakończył się w początkach następnego stadium (A_3), gdy w Wielkopolsce nie rejestruje się elementów typowych dla strefy jastorfskiej.³ Poczynione w naszym artykule obserwacje, w szczególności sposób potwierdza sytuacja rejestrowana w obrębie kompleksu stanowisk z Poznania – Nowego Miasta (właściwie Poznań-Krzesiny 30

2. Beispielsweise Pazda 1980, 41.

3. Godłowski 1985, 35–37; Machajewski und Pietrzak 2004, 101; Michałowski 2008, 102.

4. Machajewski und Pietrzak 2008a, 167, 168; Machajewski und Pietrzak 2008b, 308; Kasprzowicz 2008.

2. Zob. np. Pazda 1980, 41.

3. Godłowski 1985, 35–37; Machajewski i Pietrzak 2004, 101; Michałowski 2008, 102.

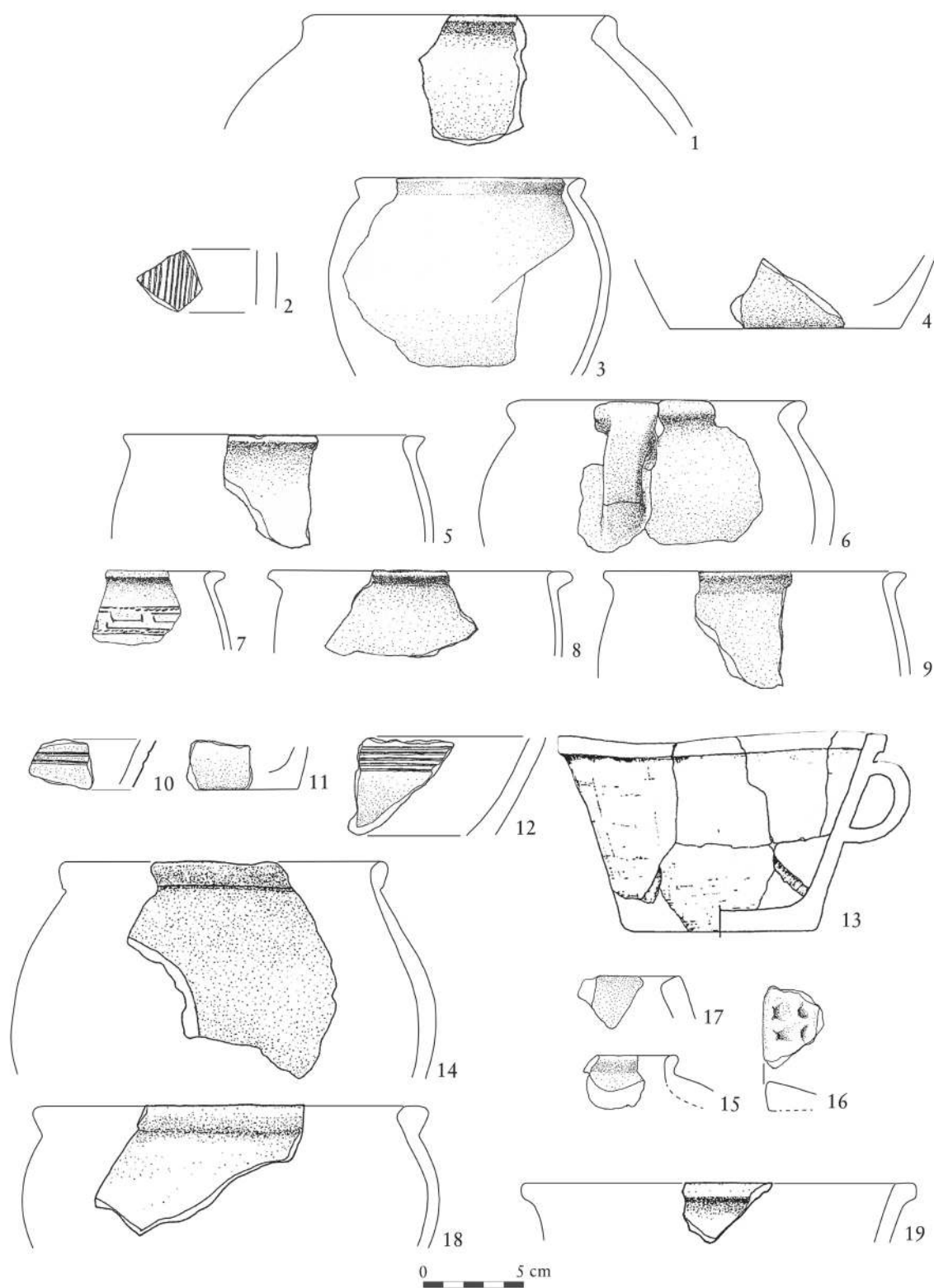
stab das komplexe Problem eines solchen Dualismus wider, der im 2. Jh. vor Chr. auf dem Gebiet des heutigen Wielkopolska beobachtet wird. Diese Frage erfordert heute weitere eingehende Untersuchungen.

Zum Schluss ist noch zu unterstreichen, dass die Rolle der Keramik als archäologische Hauptquelle kaum zu überschätzen ist. Besonders die technologischen Untersuchungen liefern außergewöhnlich wichtige Informationen, die die stilistischen bzw. chronologischen Feststellungen zu verifizieren erlauben. Sie ermöglichen ebenfalls eine Rekonstruktion der Verschiebungen der Bevölkerung.

i 33 i Poznań-Spławie 4). W materiale ceramicznym tam rejestrowanym jesteśmy w stanie dla młodszego okresu przedrzymskiego wyróżnić dwa horyzonty stylistyczne – nawiązujący do wzorców właściwych kręgowi jastorfskiemu oraz typowy dla materiałów osadowych kultury przeworskiej. O ile materiały o cechach nawiązujących do wzorców północno-zachodnich (jastorfskich) można skorelować z fazą A₁–A₂, to te, które możemy połączyć z przeworską fazą zasiedlenia osady wiążą się ze stylistyką typową dla faz A₂, a w szczególności A₃ właściwych dla tegoż ugrupowania. Zakładana przez autorów opracowań dwufazowość⁴ (kulturowa? stylistyczna? populacyjna?) powyższych stanowisk, odzwierciedla w mikroskali ów złożony problem takowego dualizmu obserwowanego w II stuleciu p.n.e. na obszarze współczesnej Wielkopolski. Zagadnienie to wymaga na chwilę obecną dalszych, szczegółowych studiów.

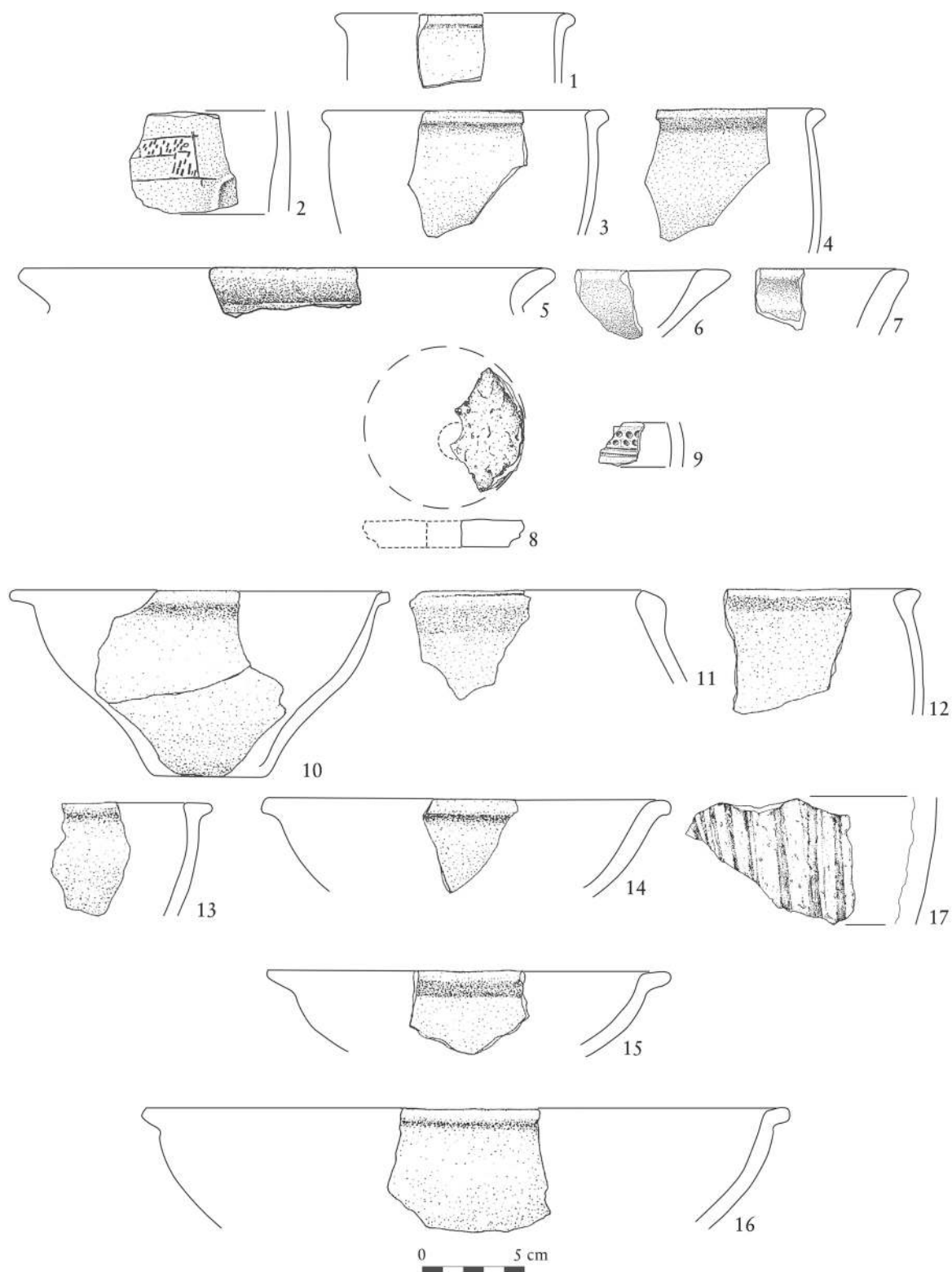
Zamykając powyższe rozważania, należy podkreślić nieocenioną rolę ceramiki, jako najpopularniejszego źródła dostępnego archeologowi, nad którym badania dotyczące zwłaszcza technologii wykonania, dostarczają niezwykle istotnych informacji, pozwalających precyzować ustalenia stylistyczne czy chronologiczne, ale także przeprowadzać rekonstrukcje przesunąć ludnościowych.

4 Machajewski i Pietrzak 2008a, 167, 168; Machajewski i Pietrzak 2008b, 308; Kasproicz 2008.

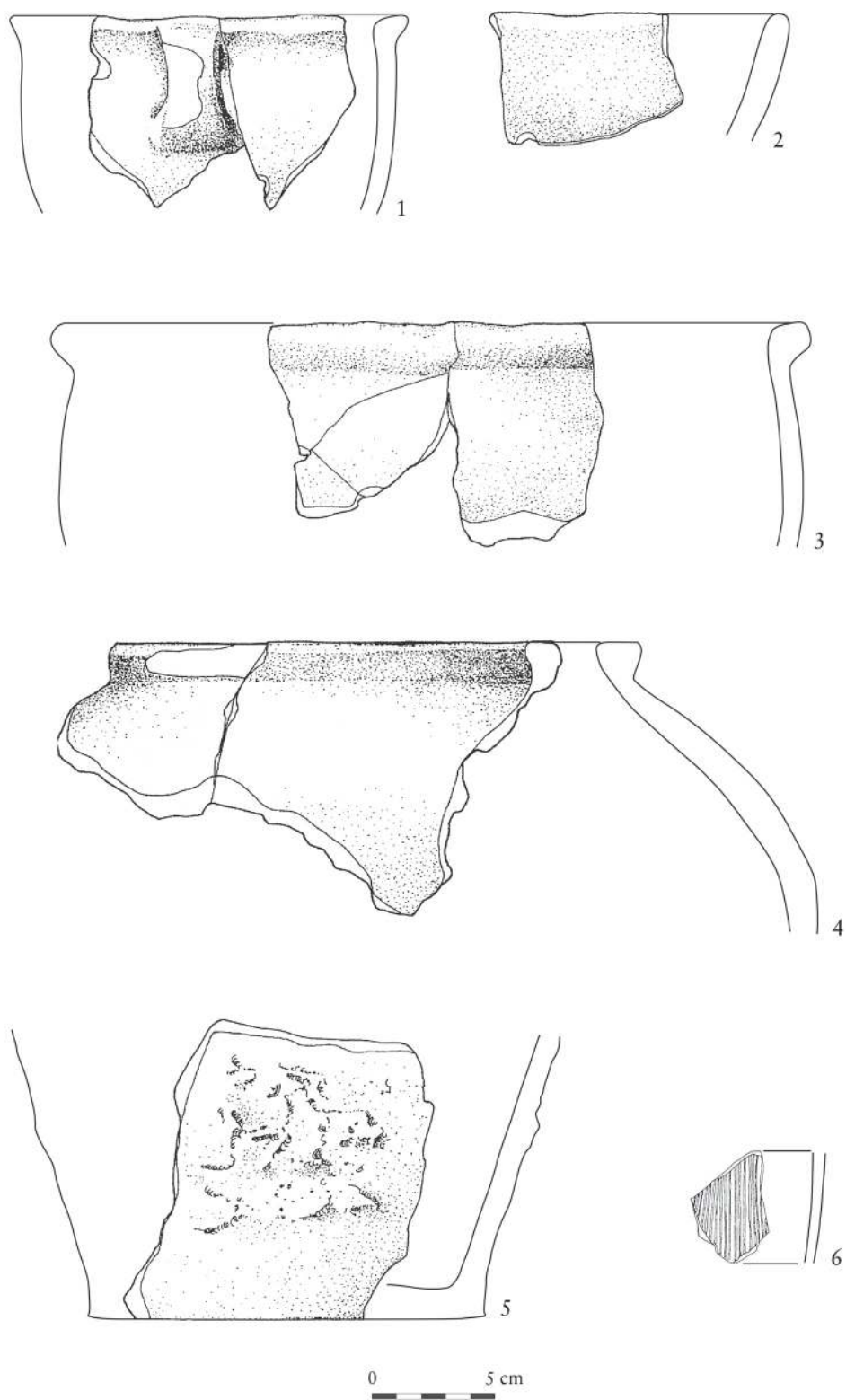
Taf. 1 Daniszew, Fdst. 21 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 1 Daniszew, stan. 21 – wybór ceramiki.

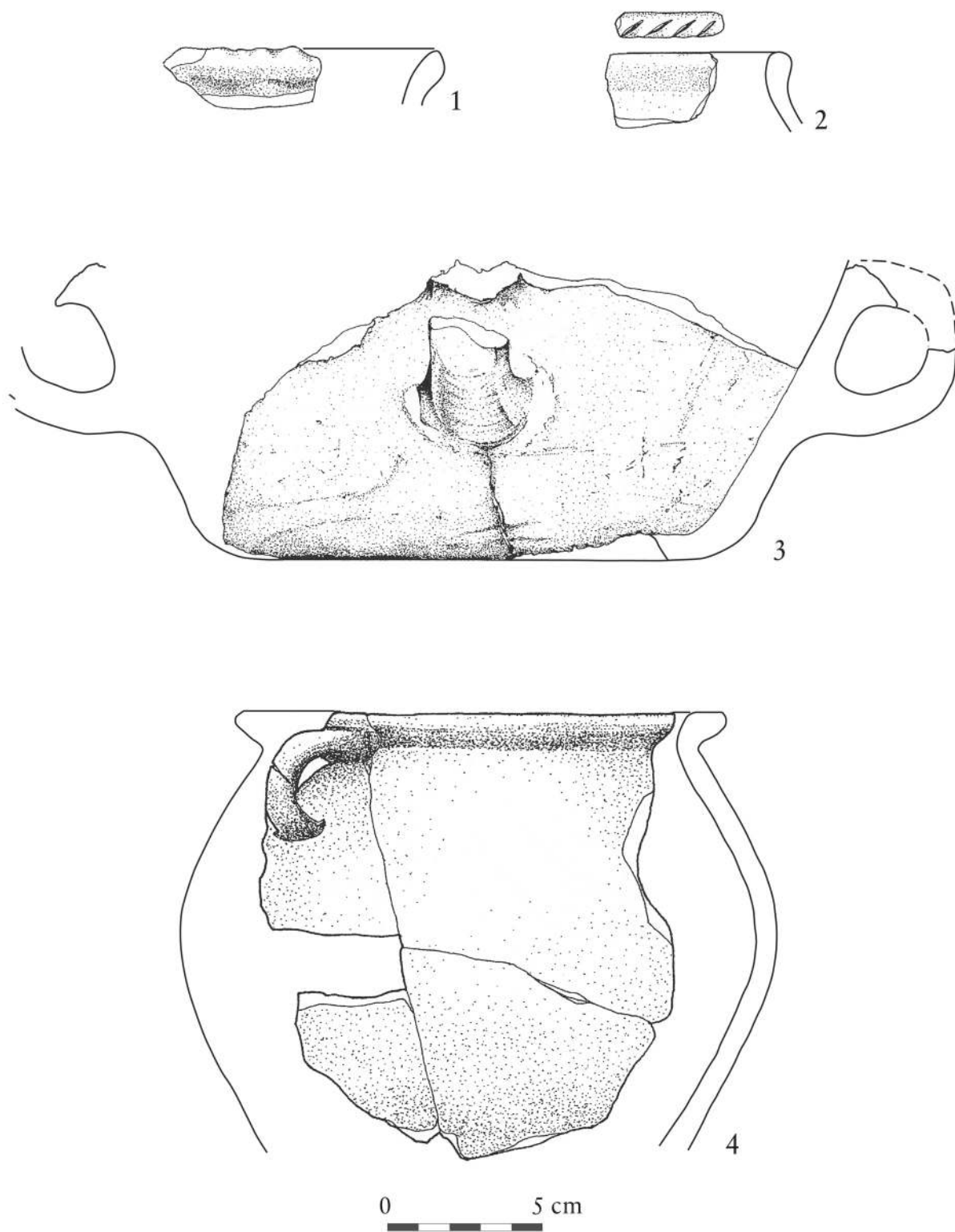
Taf. 2 Daniszew, Fdst. 21 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 2 Daniszew, stan. 21 – wybór ceramiki.

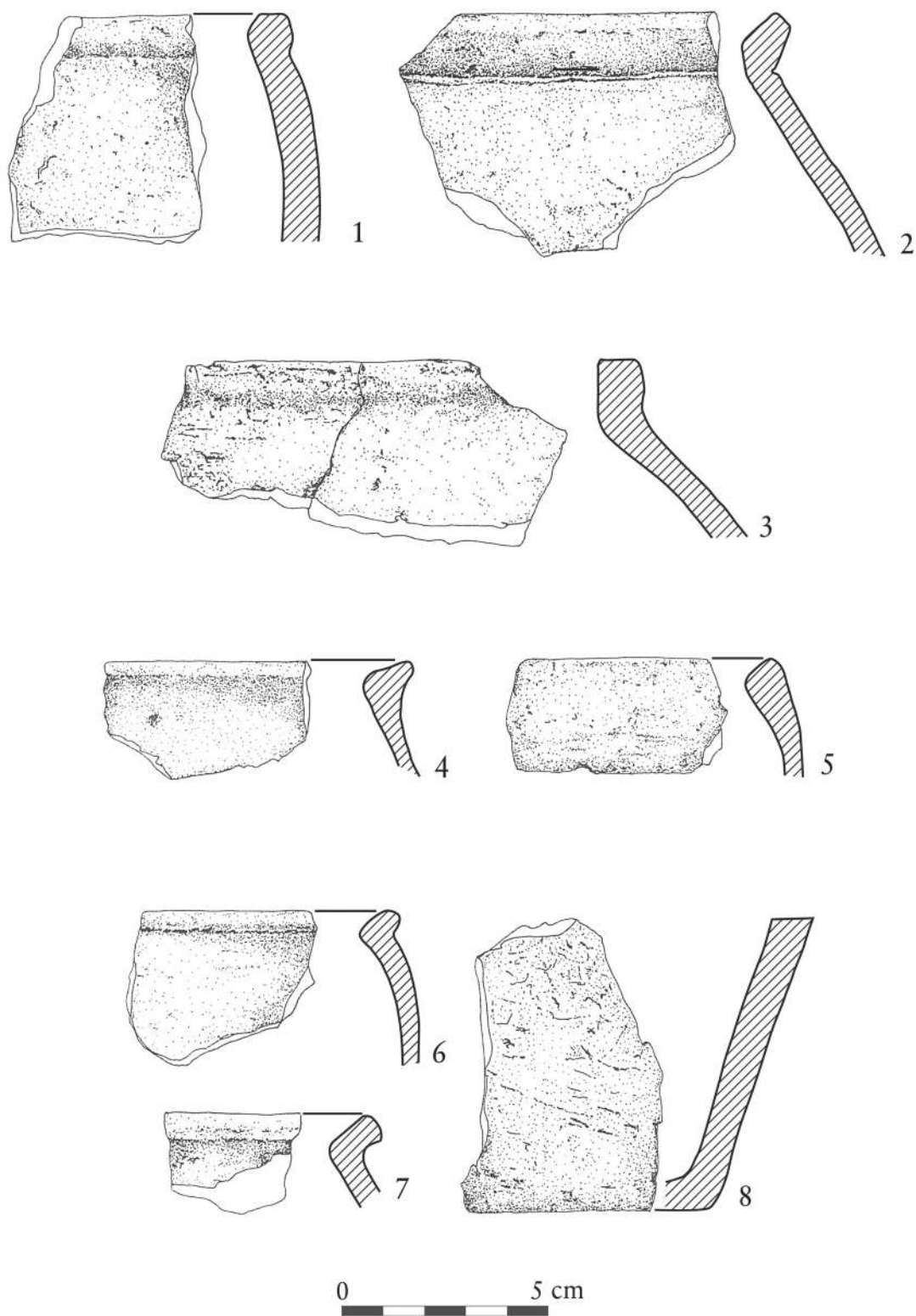
Taf. 3 Kielciny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 3 Kielciny, stan. 28 – wybór ceramiki.

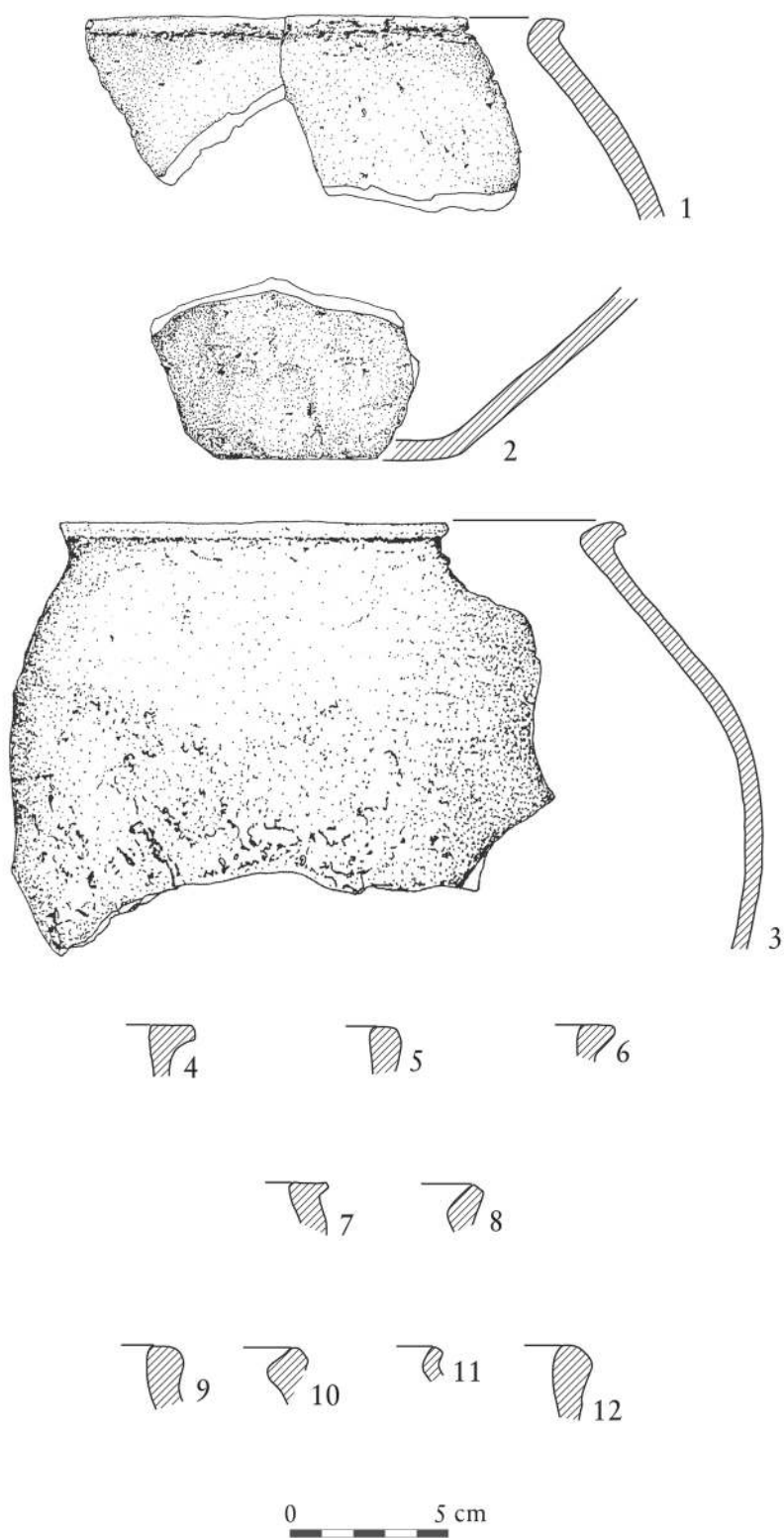
Taf. 4 Kiełpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 4 Kiełpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

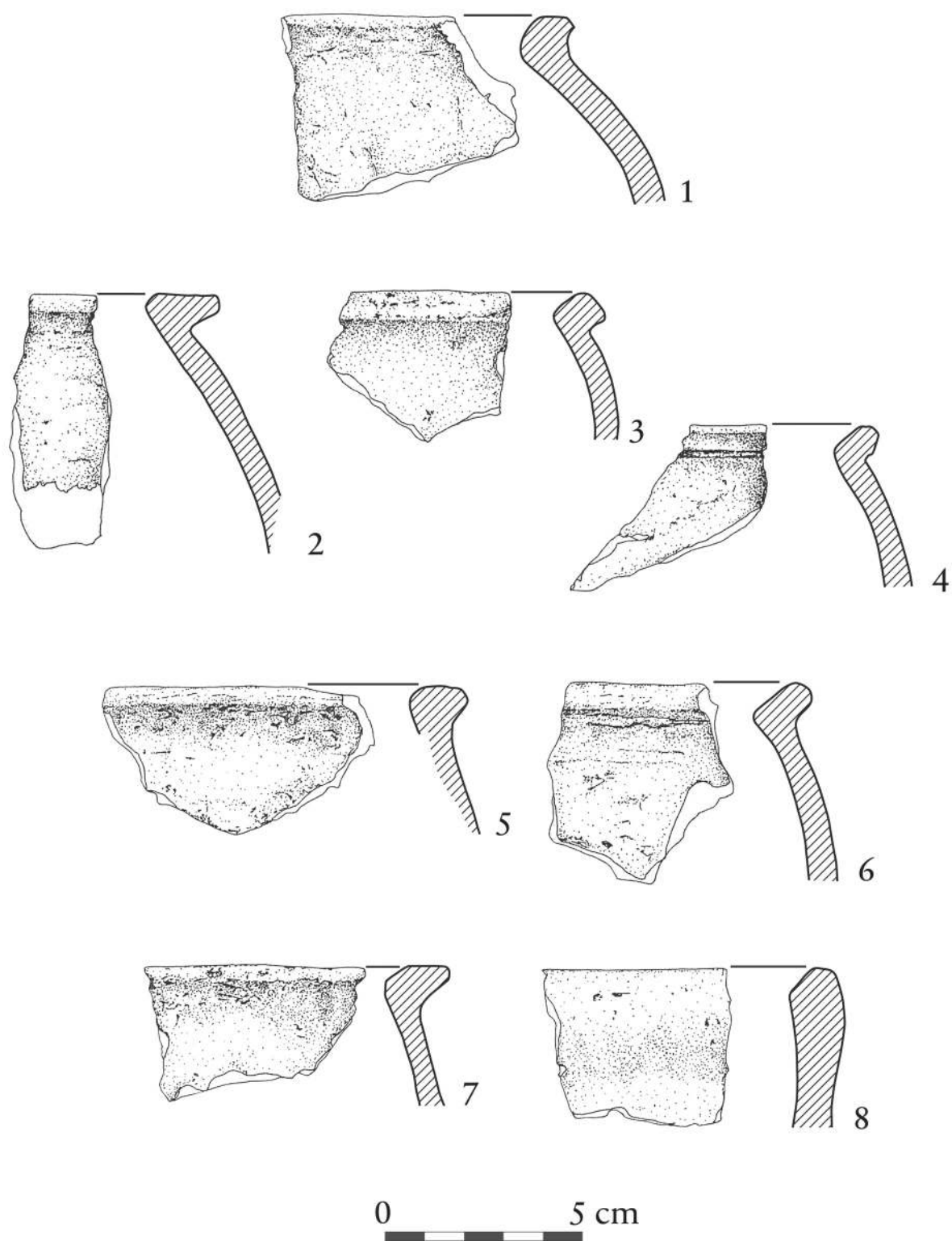
Taf. 5 Kielciny, Fd. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 5 Kielciny, stan. 28 – wybór ceramiki.

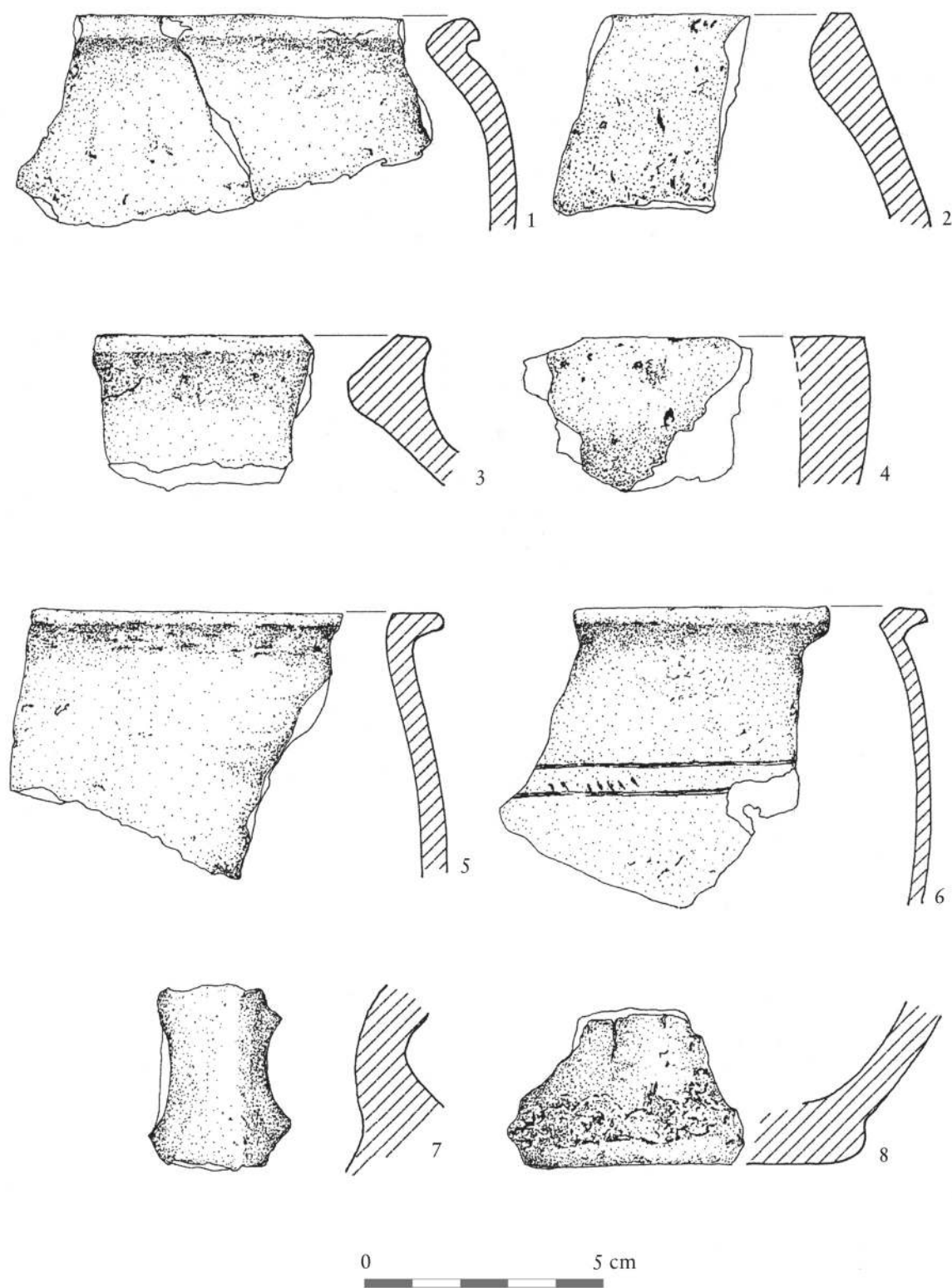
Taf. 6 Kiełpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 6 Kiełpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

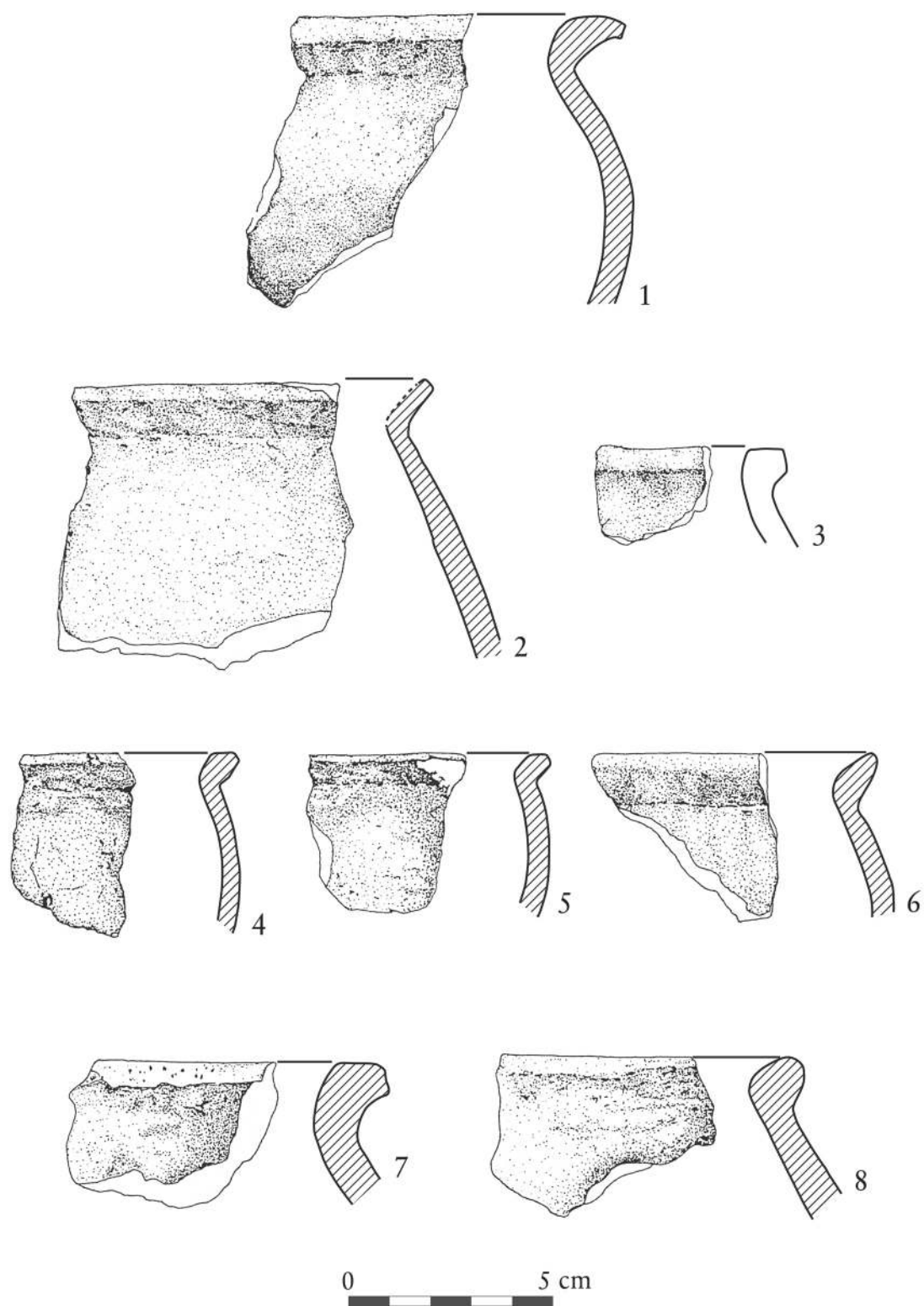
Taf. 7 Kielciny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 7 Kielciny, stan. 28 – wybór ceramiki.

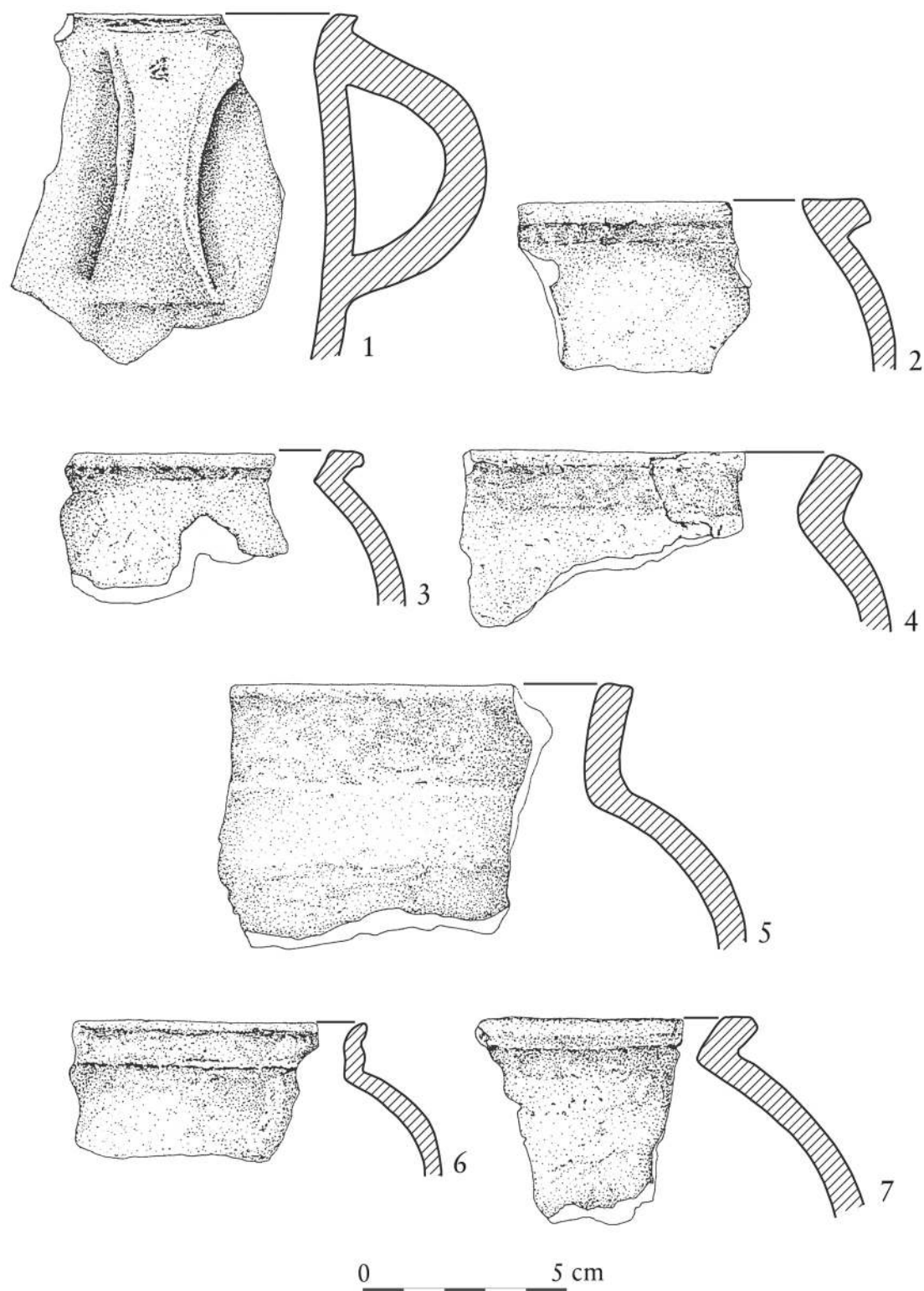
Taf. 8 Kielpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 8 Kielpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

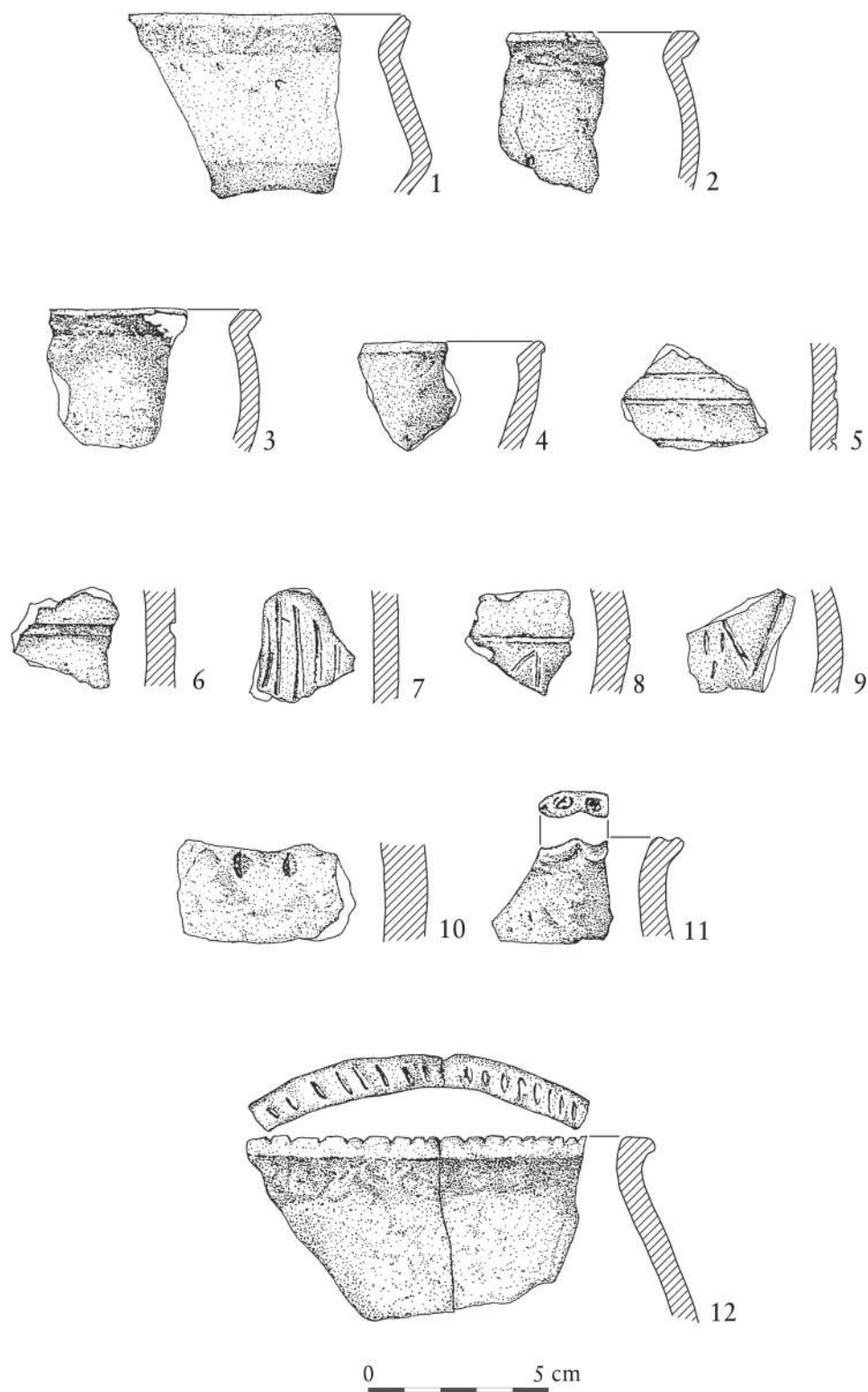
Taf. 9 Jaromierz, Fdst. 19 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 9 Jaromierz, stan. 19 – wybór ceramiki.

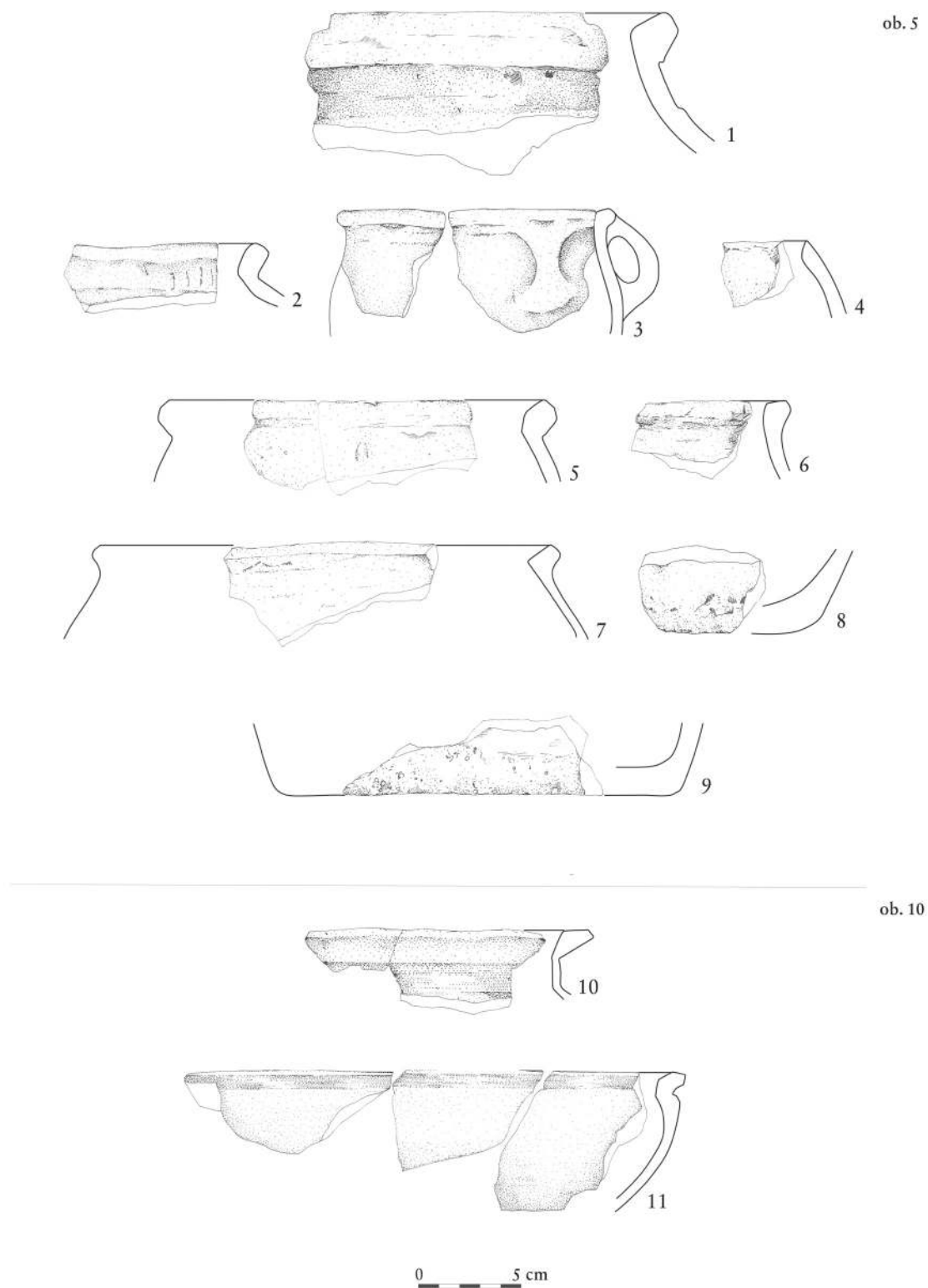
Taf. 10 Jaromierz, Fdst. 19 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 10 Jaromierz, stan. 19 – wybór ceramiki.

Taf. 11 Jaromierz, Fdst. 19 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 11 Jaromierz, stan. 19 – wybór ceramiki.

Taf. 12 Kalisz-Dobrzec, Fdst. 3N – Auswahl der Keramik.

Tabl. 12 Kalisz-Dobrzec, stan. 3N – wybór ceramiki.

Bibliographie

Bibliografia

Anioła u. a. 2004

Marek Anioła, Ewa Pawlak, Paweł Pawlak, Agnieszka Zarzycka und Daniel Żychliński. *Wyniki badań archeologicznych w związku z budową gazociągu DN 350/300 relacji Kościan – Zielona Góra, na odcinku woj. wielkopolskiego. Kopanica – Ziemin, Poznań*. Archiwum Pracowni Archeologiczno Konserwatorskiej Henryka Klundera. Poznań, 2004.

Dzieduszycki u. a. 2013

Wojciech Dzieduszycki, Dobrochna Jankowska, Justyna Żychlińska und Daniel Żychliński. „Wielokulturowe stanowisko archeologiczne w Otorowie (nr 66) na tle osadnictwa pradziejowego i historycznego okolic Szamotuł”. In *Archeologia Ziemi Szamotulskiej 1*. Hrsg. von R. Pietrzak. Szamotulskie Zeszyty Muzealne. Szamotuły: Eigenverlag Szamotuły / Muzeum – Zamek Górków, 2013, 105–226.

Godłowski 1985

Kazimierz Godłowski. *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie: Prace Komisji Archeologicznej. Wrocław u. a.: Ossolineum, 1985.

Kasprowicz 2008

Tomasz Kasprowicz. „Osada i cmentarzysko ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 284 (AUT 192) Poznań-Nowe Miasto”. In *Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski, tom II. Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 225–298.

Machajewski und Pietrzak 2004

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Z badań nad ceramiką naczyniową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce”. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 83–121.

Machajewski und Pietrzak 2008a

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 226 (AUT 194) Poznań-Nowe Miasto”. In *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 299–350.

Machajewski und Pietrzak 2008b

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 278 (AUT 191) Poznań-Nowe Miasto”. In *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 153–223.

Michałowski 2008

Andrzej Michałowski. „Okres przedrzymski w Wielkopolsce”. In *Wielkopolska w dziejach. Archeologia o regionie*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 2008, 87–105.

Pazda 1980

Stanisław Pazda. *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku*. Acta Universitatis Wratislaviensis: Studia Archeologiczne X. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1980.

Żychliński 2004

Daniel Żychliński. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego z elementami kultury jastorfskiej w Otorowie, pow. Szamotuły, stan. 66”. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 245–258.

Żychliński 2011

Daniel Żychliński. „Osada ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego na stan. 21 w Daniszewie, pow. Koło”. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 12 (2011), 97–123.

Abbildungsnachweis

Spis Rycin

1 Zeichnung M. Wołoszyńska-Far. 2–6 Daniel Żychliński und Milena Teska.

Tafelnachweis

Spis Tablic

1–4 nach Żychliński 2011. 5–6 nach Anioła u. a. 2004.
7 nach Anioła u. a. 2004; Zeichnung M. Wołoszyńska-Far.

8–11 nach Anioła u. a. 2004. 12 Zeichnung M. Wołoszyńska-Far.

DANIEL ŻYCHLIŃSKI

Dr., geboren 1972, ist Koordinator des Instituts für Interdisziplinäre Forschung APB THOR Sp. z o.o in Gnesen, Polen. MA 1996 und Dissertation 2003 an der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. Forschungsschwerpunkte: prähistorische Grabriten; Struktur und soziale Stratifizierung prähistorischer Gesellschaften; soziale Differenzierung in der Vorgeschichte; Keramik; Siedlungsarchäologie.

Dr Daniel Żychliński
APB THOR Sp. z o.o.
Al. Reymonta 21
62–200 Gniezno, Polen
E-Mail: d.zychlinski@apbthor.pl

MILENA TESKA

Dr., geboren 1984, ist Wissenschaftliche Mitarbeiterin am Prähistorischen Institut der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. MA 2009 und Dissertation 2012 an der Adam-Mickiewicz-Universität. Forschungsschwerpunkte: Vorrömische Eisenzeit am rechten Ufer der Unteren Weichsel sowie in Großpolen (insbesondere entlang des Netze-Tals); interkulturelle Beziehungen, Archäologie von Archivmaterialien.

Dr Milena Teska
Instytut Archeologii UAM
Collegium Historicum
ul. Umultowska 89D
61–614 Poznań, Polen
E-Mail: m.teska@amu.edu.pl